УДК 372.46:881.161.2

Олена Павлик

РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІКТ

У нових економічних і соціокультурних умовах ключовими напрямами державної освітньої політики мають стати модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу. Як зазначено у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, «сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян» [4, с. 8]. У зв'язку з цим у новому Державному стандарті початкової загальної освіти життєва компетентність визначається як ключова компетентність – «спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності» [1, с. 1].

У численних міжнародних, європейських і державних документах підкреслюється, що ключові компетентності готують учнів до самостійного життя, до продовження освіти. За концепцією ЮНЕСКО, практична реалізація базових принципів компетентності передбачає навчання пізнавати, працювати, жити [8, с. 4]. Тому ключові компетентності є певною мірою універсальними, адже проявляються в найпоширеніших ситуаціях і умовах.

У процесі формування життєвої компетентності дуже важливим є молодший шкільний вік, адже це час, коли дитина набуває нових соціальних ролей і вже здатна до самостійної керованої діяльності, рефлексії, розв'язання життєвих проблем, встановлення соціальних контактів, вироблення нових соціальних стратегій життєдіяльності. Початкова ланка освіти є фундаментом шкільного навчання. Оскільки провідною діяльністю дітей цієї вікової категорії є навчальна, формування їх життєвої компетентності відбувається насамперед у навчально-виховному процесі. Як показує аналіз Державного стандарту початкової загальної освіти, найбільшою мірою сприяє цьому освітня галузь «Мови і літератури». Так, зокрема, соціокультурна змістова лінія предмету «Мова навчання (українська, мови національних меншин)» передбачає формування в учнів умінь «встановлювати елементарні комунікативні контакти під час виконання тих чи інших соціальних ролей у різних життєвих ситуаціях», діяльнісна лінія визначає стратегії мовленнєвої діяльності, що спрямовані на виконання навчальних завдань, орієнтування в навколишньому середовищі, розв'язання життєвих проблем [1, с. 15].

Для того, щоб розвивати життєву компетентність (ЖК) школярів, необхідно з'ясувати сутність цієї інтегральної категорії. Аналіз останніх досліджень і публікацій (М. Гонтар, О. Демчик, І. Єрмаков, В. Нищета, Д. Пузіков, Л. Сохань, М. Степаненко та ін.), свідчить, що життєва компетентність – поняття не нове. Водночас ще не завершено вироблення наукової концепції розвитку життєвої компетентності школярів у процесі навчання української мови у початковій школі. Відсутнє загальновизнане наукове бачення формування життєвої компетентності молодших школярів у процесі вивчення галузі «Мови і літератури». Це ускладнює подальші дослідження цієї проблематики, уповільнює процес розроблення і впровадження методики розвитку життєвої компетентності учнів початкової школи у процесі мовної освіти.

Мета статті – уточнити сутність життєвої компетентності, її компонентний склад; визначити педагогічні умови розвитку життєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови через використання ІКТ.

Під життєвою компетентністю науковці І. Єрмаков, Г. Несен, Л. Сохань розуміють «знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту, які передбачають свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей» [3, с. 9]. Життєва компетентність, за словами Г. Яріш, пов'язана з самовдосконаленням людини [8, с. 9].

Заслуговують на увагу ідеї українських дослідників І. Єрмакова і Д. Пузікова, які виділяють життєву компетентність і трактують її як «системну властивість особистості: цілісну, ієрархічну динамічну систему здатностей (або окремих компетенцій), яка дозволяє людині свідомо і творчо визначати та здійснювати власне життя, розвивати свою індивідуальність, розбудовувати життєвий ціннісно-нормативний простір, вирішувати складні життєві завдання, набувати і виконувати соціальні ролі» [2, с. 19].

Услід за І. Єрмаковим вважаємо життєву компетентність ***інтеграцією різних видів компетентностей***, які розкривають загальні здатності людини в тих чи інших сферах життєдіяльності. Поділяємо думки І. Зимньої, В. Нищети щодо структури ЖК, застосовуючи потрійне структурування до компонентів життєвої компетентності: 1) компетентності відносно себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності (здоров'язбереження, ціннісно-смислові орієнтації, інтеграції, громадянськості, самовдосконалення та саморозвитку); 2) компетентності відносно взаємодії з іншими людьми (соціальної взаємодії, спілкування); 3) компетентності відносно діяльності в усіх її видах і формах (пізнавальної, способів діяльності, інформаційних технологій) [5, с. 2].

Компоненти життєвої компетентності у своїй сукупності віддзеркалюють сутність самого поняття. Природно, що їх формування у молодших

школярів у реальному навчально-виховному процесі має певні особливості. Тому, враховуючи означені умови, виділяємо такі компоненти життєвої компетентності:

1) компетентності відносно себе як особистості (здоров'язберігальна компетентність, емоційно-вольова компетентність);

2) компетентності відносно взаємодії з іншими людьми (комунікативна компетентність, соціальна компетентність);

3) компетентності відносно діяльності в усіх її видах і формах (інформаційна компетентність, когнітивна компетентність) (див. рис. 1).

Рис. 1. Складові життєвої компетентності молодших школярів

Зважаючи на визначені компоненти ЖК, вчителю початкових класів у процесі формування життєвої компетентності молодших школярів важливо зосередити зусилля на:

– оволодіння учнями механізмами саморегуляції, способами здоров'язбереження, мистецтвом управляти собою, виявляти і контролювати власні емоції, проявляти вольові якості тощо;

– розвиток вміння жити і контактувати з батьками, рідними, вчителями, однолітками тощо, допомагати іншим людям, вміння попереджувати і розв'язувати життєві конфлікти;

– стимулювання потреби вчитися протягом життя, розвивати уміння працювати з різноманітною інформацією, організовувати, здійснювати і контролювати/оцінювати власну пізнавальну діяльність.

З огляду на сутність життєвої компетентності та специфіки навчання рідної мови в початковій школі ми зробили спробу визначити педагогічні умови розвитку ЖК молодших школярів на уроках словесності (див. рис. 2):

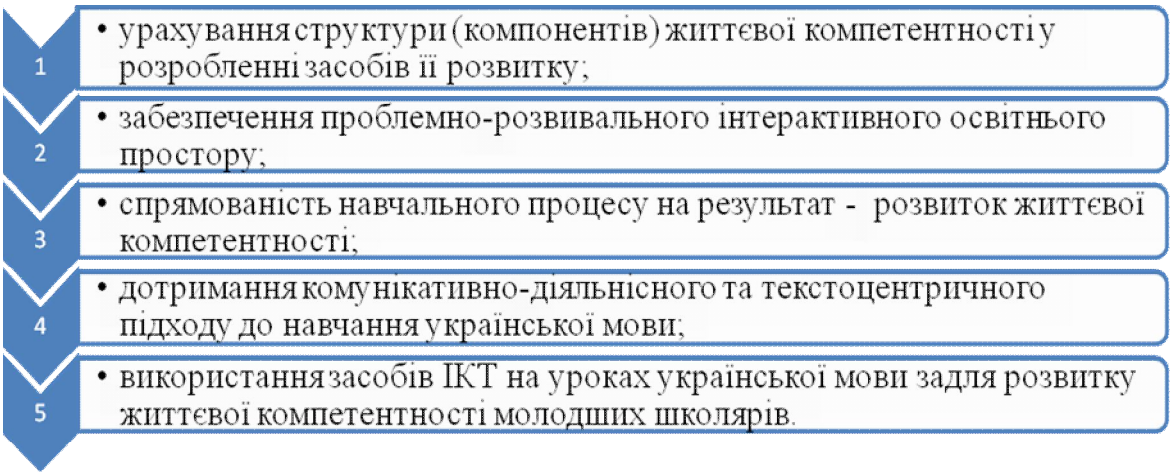

Рис. 2. Педагогічні умови розвитку ЖК молодших школярів на уроках української мови

У процесі розвитку життєвої компетентності молодших школярів важливо забезпечувати гармонійний розвиток усіх її складових (здоров'язберігальної, емоційно-вольової, комунікативної, соціальної, інформаційної, когнітивної компетентності), застосовуючи відповідні кожному компонентові засоби їх розвитку. Вирішальним чинником і водночас способом набуття життєвої компетентності молодших школярів вважаємо їх «занурення» у розвивальне проблемне середовище, що спонукає дитину до формулювання проблем та опанування способів їх розв'язання у процесі взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу.

Створення розвивального середовища передбачає насамперед використання таких форм діяльності, у яких синтезуються елементи пізнавального, навчального та ігрового спілкування. Однією з таких форм є ігрова проблемна ситуація, у процесі застосування якої створюються умови, що спонукають дитину застосовувати здобуті знання для розв'язання життєвих ситуацій та знаходити нові способи, розглядати проблему з різних точок зору, пропонуючи різні способи розв'язання та аналізуючи кожен із них. Залучення до такої діяльності дітей невеликими групами стимулює їх взаємодію та спілкування.

Для створення проблемних ситуацій на уроці української мови використовуються художні тексти (текстоцентричний підхід) та ілюстративні матеріали, презентовані за допомогою сучасних засобів унаочнення. Використання комп'ютера в навчальній діяльності учнів сприяє розвитку розумових здібностей, пам'яті, просторової уяви, творчого нестандартного мислення, підвищує інтерес до навчання, що є важливим чинником формування ЖК. Причому запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у початковій ланці – це необхідність сьогодення. Інформаційно-комунікаційні технології навчання (ІКТ) – це сукупність методів і технічних засобів забезпечення ефективності навчально-виховного процесу на основі комп'ютерних мереж.

Використання ІКТ привчає учнів жити в інформаційному середовищі, сприяє залученню школярів до інформаційної культури. ІКТ дозволяють зробити навчання більш інтенсивним, забезпечити пошук інформації із різноманітних джерел; індивідуалізувати навчання для максимальної кількості дітей з різними стилями навчання і різними можливостями сприйняття; моделювати досліджувані процеси або явища; організувати колективну й групову роботи; здійснювати контроль навчальних досягнень; створювати сприятливу атмосферу для спілкування.

З. Онишків, аналізуючи мультимедійні матеріали, що використовуються у практиці початкового навчання, розглядає такі їх види: мультимедіа-презентації, мультимедіа-тренажери, електронні навчальні комплекти (електронні підручники, хрестоматії, енциклопедії, атласи та ін.), мультимедійні ресурси Інтернету [6, с. 49]. Зважаючи на визначені І. Родигіною можливості навчальних предметів щодо формування основних груп компетентностей учнів початкової школи [7, с. 49–53] та виділені види ІКТ, можна визначити ті з них, що сприяють формуванню життєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови (див. табл. 1).

Таблиця 1

ІКТ-засоби формування ЖК

Компоненти життєвої компетентності	**Засоби ІКТ, що сприяють її формуванню**
комунікативна компетентність	мультимедійний підручник, SMS-технології, чати, слайди, словники
когнітивна компетентність	пізнавальні ігри, тестуючі комплекси, Інтернет-ресурси, слайди
соціальна компетентність	мультимедійний підручник, SMS-технології, розвивальні ігри
емоційно-вольова компетентність	відеоролики, мультимедіа-тренажери, комп’ютерні ігри, презентації
здоров’язберігальна компетентність	мультимедійні презентації, слайди, Інтернет-ресурси
інформаційна компетентність	дитячі портали, електронні словники, енциклопедії, слайди з текстами тощо

На уроках української мови для формування життєвої компетентності молодших школярів важливо дотримуватися текстоцентричного підходу, що передбачає вивчення мови на текстовій основі. Робота над художнім текстом, крім комунікативно-мовленнєвої та лінгвістичної спрямованості, дозволяє розвивати усі названі вище компоненти ЖК. На основі текстів та ілюстрацій, представлених на слайдах, доцільно організувати роботу над ситуативними завданнями щодо певної життєвої проблеми. Рольові ігри, використання елементів театралізації – не менш

ефективні засоби набуття школярами життєвої компетентності. При цьому важливо включати молодших школярів в інтерактивну діяльність («ситуативне моделювання», «робота в парах», «два – чотири – всі разом», «карусель», «мікрофон», «робота в малих групах», «акваріум», «незакінчені речення», «мозковий штурм», «ажурна пилка», «аналіз ситуації», «вирішення проблем», «рольові ігри»), застосовувати технології розвитку критичного мислення, пізнавальні і творчі завдання, прийоми співпраці і навчального діалогу. У процесі інтеракції учнів створюються ефективні умови для комплексного формування у молодших школярів компонентів життєвої компетентності. Для формування ЖК дітей також необхідно вчити їх думати і діяти самостійно, враховувати життєвий досвід.

Таким чином, визначені педагогічні умови мають реалізовуватися як єдиний процес нерозривно пов'язаних у своєму функціонуванні складових. Подальшого дослідження потребує питання впровадження педагогічних умов у практику роботи початкової школи на уроках гуманітарного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF.
2. Єрмаков І. Г. Життєтворче моделювання та моделі компетентного випускника 12-річної школи / І. Г. Єрмаков, Д. О. Пузіков // Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошуки відповідей на виклики XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції, 16–17 травня 2007 року. – Донецьк 2007. – С. 11–29.
3. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/documents/15828.html.
5. Нищета В. А. Життєва компетентність особистості: до питання створення функціональної моделі / В. А. Нищета // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / за ред. Т. І. Сущенко. – Запоріжжя, 2008. – Вип. 51. – С. 257–264.
6. Онишків З. Мультимедіа в початковій школі / З. Онишків // Початкова школа. – 2012. – № 5. – С. 48–50.
7. Родигіна І. Компетентнісно орієнтований підхід у навчанні / Ірина Вікторівна Родигіна. – Харків : Основа, 2008. – 112 с.
8. Яріш Г. П. Розвиток життєвих компетентностей на уроках читання у початковій школі / Галина Петрівна Яріш. – Тернопіль – Харків : Ранок, 2011. – 176 с.